

اثر جایگزینی نسبی کلرید سدیم با کلرید پتاسیم در آب نمک پنی‌سازی بر ویژگی‌های پنیر سفید ایرانی

صدیقه درستی^۱، علی بزیمی^۲، بابک قنبرزاده^۳، علی ایاسه^۴

- ۱- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم و صنایع غذایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تبریز
- ۲- نویسنده مسئول: استادیار گروه علوم و صنایع غذایی دانشکده کشاورزی، دانشگاه تبریز پست الکترونیکی: bazmi@tabrizu.ac.ir
- ۳- استادیار گروه علوم و صنایع غذایی دانشکده کشاورزی، دانشگاه تبریز
- ۴- مربی گروه علوم و صنایع غذایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تبریز

تاریخ دریافت: ۸۸/۷/۲۰

تاریخ پذیرش: ۸۹/۵/۱۶

چکیده

سابقه و هدف: پنیر سفید ایرانی یکی از پنیرهای آب نمکی است که مرحله رسیدن را در آب حاوی غلظت‌های بالای نمک کلرید سدیم طی می‌کند. این نمک در آبدگیری دلمه و افزایش ماندگاری پنیر مؤثر است، ولی به دلیل نقش آن در ایجاد شرایط مناسب برای بروز و تشدید بیماری‌های قلبی عروقی و کلیوی سعی می‌شود که از نمک‌های جایگزین مانند کلرید پتاسیم استفاده شود.

مواد و روش‌ها: نمونه‌های پنیر سفید آب نمکی ایرانی با استفاده از شیر گاو پاستوریزه تهیه و در ترکیبات متفاوت آب نمک رسانده شدند. آب نمک‌های مورد استفاده شامل محلول‌های ۱۰٪ NaCl (نمونه شاهد) و مخلوط NaCl/KCl (به نسبت‌های ۱:۱ و ۳:۱) به عنوان نمونه آزمایشی بود. تأثیر جایگزینی نسبی NaCl با KCl روی ویژگی‌های شیمیایی، لیپولیز، پروتئولیز و ویژگی‌های فیزیکی نمونه‌های پنیر شامل سختی بافت در طول مدت رسیدگی ۵۶ روزه بررسی شد. لیپولیز به وسیله اندازه‌گیری عدد اسیدی در طول مدت رسیدگی مورد ارزیابی قرار گرفت.

یافته‌ها: پنیرهای تهیه شده با مخلوط NaCl/KCl تفاوت معنی‌داری از لحاظ ویژگی‌های شیمیایی و فیزیکی شیمیایی (ماده خشک، اسیدیته، pH و نمک) در مقایسه با نمونه شاهد نداشتند. ارزیابی پروتئولیز با استفاده از روش‌های کدال و الکتروفورز اختلاف معنی‌داری بین نمونه شاهد و نمونه آزمایشی طی روزهای مختلف رسیدگی نشان نداد. جایگزینی نسبی NaCl با KCl تأثیر معنی‌داری بر میزان عدد اسیدی و ویژگی‌های بافتی نمونه‌های آزمایشی نداشت.

نتیجه‌گیری: نتایج به دست آمده از آزمایشات نشان دادند تا ۵۰٪ کاهش کلرید سدیم تأثیر معنی‌داری بر کیفیت پنیر ندارد. جایگزینی نسبی NaCl با KCl قادر به ایجاد تغییر قابل ملاحظه در عدد اسیدی و ویژگی‌های بافتی نمونه‌های پنیر نیست.

واژگان کلیدی: پنیر سفید ایرانی، کلرید پتاسیم، کلرید سدیم، پروتئولیز، لیپولیز، غلظت نمک

• مقدمه

دلمه می‌شود (۲). در تولید برخی انواع پنیر مثل پنیر دومیاتی (Domiaty) از نمک به صورت محلول در شیر مورد استفاده در تهیه پنیر استفاده می‌شود. از طرف دیگر، نمک با کاهش آب آزاد پنیر و در نتیجه، کاهش فعالیت آبی باعث افزایش زمان ماندگاری پنیر می‌شود (۳).

نمک طعام مورد استفاده در مواد غذایی منبعی برای تأمین سدیم مورد نیاز بدن است. به طور کلی، کمترین مقدار نیاز روزانه بدن به سدیم ۰/۲ گرم (معادل ۰/۵ گرم از NaCl) است. میانگین کلرید سدیم جذب شده در بدن از طریق رژیم‌های غذایی موجود در کشورهای پیشرفته ۱۰

پنیر عبارت است از فراورده تازه (Fresh) یا رسیده (Ripened) شیر که از انعقاد شیر و خروج سرم شیر از آن تولید می‌شود. در تهیه پنیر از شیر کامل، شیر چربی گرفته یا مخلوطی از این دو استفاده می‌شود. پنیر به صورت‌های نرم (Soft)، نیمه‌سخت (Semi-hard)، سخت (Hard) و خیلی سخت (Extra-hard) تولید می‌شود. پنیرهای سفید از دسته آب‌نمکی هستند که اساساً نرم بوده و در آب نمک، دوره رسیدن را طی کرده و نگهداری می‌شوند (۱). نمک مورد استفاده در تولید پنیرهای آب نمکی با جذب آب اضافی و تکمیل آبدگیری دلمه باعث افزایش قوام و استحکام

عمل برش لخته انجام شد. سپس قطعات دلمه را به آرامی زیر و رو کرده و به مدت یک ساعت به حال خود باقی رها کردند. لخته‌ها را به داخل پارچه‌های مخصوص منتقل کردند و جهت تکمیل آگیری، به مدت سه ساعت وزنه روی دلمه قرار داده شد. اندازه وزنه مورد استفاده ۰/۱ وزن شیر مورد استفاده بود. دلمه آگیری شده به شکل بلوک‌هایی برش داده شد و بعد از توزین به داخل آب نمک اشباع (۲۲٪) منتقل شد که از قبل تهیه و پاستوریزه شده بود. پس از ۱۸ ساعت (دمای 20°C) قالب‌های پنیر (هر کدام ۱۰۰ گرم) را به داخل ظروف ml ۲۰۰ منتقل کرده و پس از افزودن آب نمک با غلظت ۱۰٪ و ترکیب مورد نظر (NaCl ۱۰۰٪)، NaCl/KCl ۱:۱ و NaCl/KCl ۳:۱ توسط دستگاه دریند حرارتی توسط ورق آلومینیومی دربندی شدند. نسبت حجم آب نمک به وزن دلمه‌ها ml ۱۳۰ به ۱۰۰ گرم بود. نمونه‌ها به مدت ۲۴ ساعت در دمای 18°C قرار گرفتند و سپس تا زمان تکمیل رسیدن در دمای یخچال ($5-8^{\circ}\text{C}$) نگهداری شدند (۸). به منظور بررسی اثر تیمارهای اعمال شده روی ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی نمونه‌های پنیر، در روزهای ۳، ۷، ۱۴، ۲۸، ۴۲ و ۵۶ رسیدن از محصول، نمونه برداری و آزمایش‌های لازم انجام شد.

آزمون‌های شیمیایی: در طول زمان رسیدن، از پنیرها نمونه برداری شد و مقادیر رطوبت به روش آون در دمای 102°C (۹)، نمک به روش موهر (۱۰)، اسیدیته به روش تیتراسیون با سود ۰/۱ نرمال در حضور فنول فتالین (۱۱) و pH با استفاده از pH متر اندازه‌گیری شد.

ارزیابی پروتئولیز: نیتروژن محلول (Soluble Nitrogen) SN در $\text{pH}=4/6$ و ازت محلول در تری کلرو استیک اسید و ازت غیرپروتئینی (Non-protein Nitrogen) NPN پنیر به روش Kuchroo و Fox اندازه‌گیری شد (۱۲). جهت اندازه‌گیری SN، نمونه‌های ۳۰ گرمی در آب مقطر همگن شد و pH نمونه‌ها با استفاده از محلول HCl (Merck)، آلمان) و NaOH (Merck، آلمان) ۲ نرمال در $\text{pH}=4/6$ تنظیم شد. پس از تنظیم مجدد pH، نمونه‌ها در گرمخانه 40°C به مدت ۳۰ دقیقه قرار داده و سپس سانتریفوژ کردند ($3500 \times g$). نمونه‌ها با استفاده از کاغذ صافی واتمن شماره ۴۲ صاف شدند و SN به روش کلدال اندازه‌گیری شد. به ۲۰ ml از محلول صاف شده ۵ ml محلول تری کلرواستیک اسید $60 \times g$ اضافه و پس از ۱۰ دقیقه سانتریفوژ در $5000 \times g$ محلول رویی صاف و مقدار ازت غیر پروتئینی به روش کلدال اندازه‌گیری شد. برای اندازه‌گیری ازت کل

تا ۳۵ برابر بیشتر از نیاز روزانه بدن است. جذب ۱/۱ تا ۳/۳ گرم سدیم در روز برای سلامتی و نیاز روزانه بدن توصیه می‌شود (۵، ۴). طبق تحقیقات انجام شده، غلظت بالای یون‌های کلر در آب نمک برای سلامتی خطرناک بوده و موجب بیماری‌های قلبی عروقی و کلیوی می‌شود (۶). از طرف دیگر، علاوه بر همبستگی مثبت بین افزایش میزان مصرف نمک و فشار خون بالا، افزایش سدیم رژیم غذایی باعث افزایش دفع ادراری کلسیم می‌شود که به نوبه خود باعث کاهش کلسیم بدن می‌شود (۷، ۴).

به منظور حفظ سلامت مصرف‌کنندگان، استفاده از مواد غذایی کم نمک در رژیم‌های غذایی مهم است. راه حل دیگر جایگزین کردن کامل یا بخشی از کلرید سدیم با کلرید پتاسیم است. کلرید پتاسیم نه تنها باعث افزایش فشار خون نمی‌شود، بلکه یون‌های پتاسیم نقش تعدیل‌کننده فشار خون را نیز به عهده دارند. البته، مصرف بیش از حد پتاسیم (بیش از 5000 mg در روز) باعث به هم خوردن تعادل این ماده معدنی در بدن می‌شود که به نوبه خود باعث ضعف عضلانی و کند شدن نبض می‌شود (۷).

با توجه به اثرات مثبت کلرید پتاسیم در بهبود کیفیت تغذیه‌ای غذاهای نمک‌دار، در این مطالعه سعی شد در تولید پنیر سفید ایرانی با کاهش سدیم و جایگزینی بخشی از آن با پتاسیم ارزش تغذیه‌ای این فراورده پروتئینی پر مصرف افزایش و خطرات آن روی سلامت کاهش داده شود. در ضمن اثرات جایگزینی نسبی NaCl با KCl بر ویژگی‌های فیزیکی شیمیایی، حسی و بافتی محصول نهایی مورد بررسی قرار گرفت.

• مواد و روش‌ها

روش تهیه پنیر: برای تهیه پنیر، شیرخام به مقدار مشخص به روش استفاده از دمای پایین و مدت زمان طولانی (Low temperature long time) LTLT توسط دستگاه ویسکوباتور پاستوریزه شد (63°C ، ۳۰ دقیقه). سپس به سرعت تا رسیدن به دمای حدود 35°C خنک شد. در ادامه مقدار ۲٪ وزنی استارتر (DM LYO و Y 532 LYO، Hansen's laboratory، دانمارک) به آن افزوده و به خوبی مخلوط شد. مخلوط استارتر حاوی گونه‌های *Lactobacillus delbrueckii* و *Streptococcus thermophilus* subsp. *bulgaricus* و گونه‌های *Lactococcus lactis* subsp. *ceremonis* بود. پس از حدود نیم ساعت به آن مایه‌پنیر (Meito، شرکت Sangyo، ژاپن) افزوده و به آرامی هم زده شد. بعد از تشکیل لخته،

شد. جایگزینی نسبی NaCl با KCl تأثیر معنی داری بر مقادیر pH نداشت، ولی طی دوره رسیدن از میزان pH کاسته شده و مقدار اسیدیته افزایش یافت (شکل ۱). مقادیر pH در نمونه‌های غوطه‌ور در محلول ۱۰٪ NaCl و مخلوط ۱:۱ و ۳:۱ NaCl/KCl به ترتیب از 5.53 ± 0.11 ، 5.54 ± 0.11 و 5.54 ± 0.17 طی ۳ روز اول رسیدن به 4.71 ± 0.05 ، 4.69 ± 0.11 و 4.72 ± 0.15 پس از ۵۶ روز کاهش یافت. در شکل ۱-ب نشان می‌دهد که پس از روز بیست و هشتم رسیدن، با وجود کاهش pH میزان اسیدیته تغییر چندانی نکرده است.

طی دوره رسیدن، با جذب نمک به داخل دلمه میزان نمک در پنیر افزایش یافت (شکل ۲). مقادیر نمک نمونه‌های پنیر رسانده شده در آب نمک ۱۰٪ محتوی مخلوط NaCl و KCl یا NaCl به تنهایی، تفاوت معنی داری با یکدیگر نداشتند. مقادیر نمک در نمونه‌های غوطه‌ور در غلظت‌های ۱۰٪ NaCl و مخلوط‌های ۱:۱ و ۳:۱ NaCl/KCl در پایان دوره رسیدن به ترتیب 6.816 ± 0.15 ، 6.813 ± 0.15 و 6.816 ± 0.15 درصد بود. این در حالی است که روز رسیدن تأثیر معنی داری بر میزان نمک پنیر داشت ($p < 0.01$). به طوری که در نمونه‌های شاهد میزان نمک از 5.15 ± 0.36 درصد در ۳ روز اول رسیدن به 6.816 ± 0.15 درصد در پایان دوره رسید.

در این تحقیق، جایگزینی نسبی NaCl با KCl تأثیر معنی داری بر ماده خشک نمونه‌های پنیر نداشت (شکل ۳).

TN (Total Nitrogen) هم از روش کلدال استفاده شد (۱۳). درجه هیدرولیز سیستم کازئینی پنیر طی دوره رسیدن به روش Urea-PAGE (Urea poly-acrylamid gel electrophoresis) بررسی شد (۱۴).

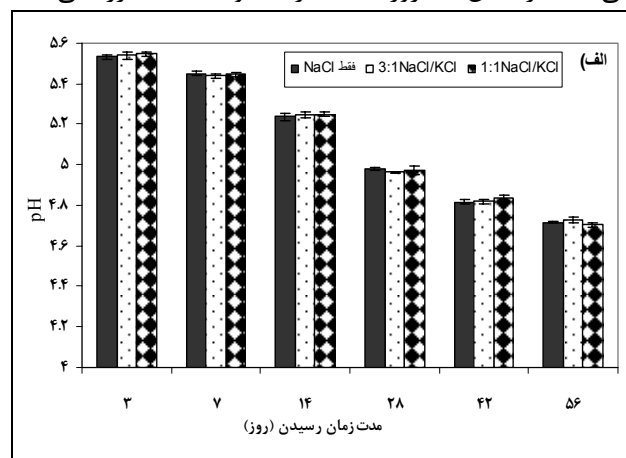
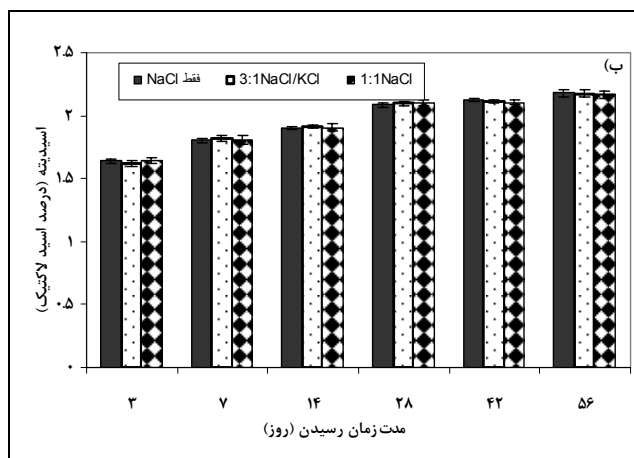
ارزیابی لیپولیز: لیپولیز طی رسیدن پنیر با استفاده از اندازه‌گیری عدد اسیدی (Acid degree value) ADV مورد ارزیابی قرار گرفت (۱۵). مقدار کل اسیدهای چرب پنیر با واحد میلی اکی والان در یک گرم بیان شد.

ارزیابی بافت: ارزیابی بافت پنیر با آزمون فشاری توسط دستگاه اینسترون مدل ۱۱۴۰ انجام گرفت. نمونه‌هایی به شکل مکعب مربع (2×2×2 cm) تهیه شد. برای فشردن هر نمونه از لودسل ۲۰ N و پروب ۱۵ cm استفاده شد. سرعت پایین آمدن پروب روی ۲۰ cm/min تنظیم شد. نیروی لازم برای فشردن نمونه به اندازه ۵۰٪ ضخامت اولیه نمونه پنیر و به عنوان شاخصی از سختی بافت در نظر گرفته شد (۱۶).

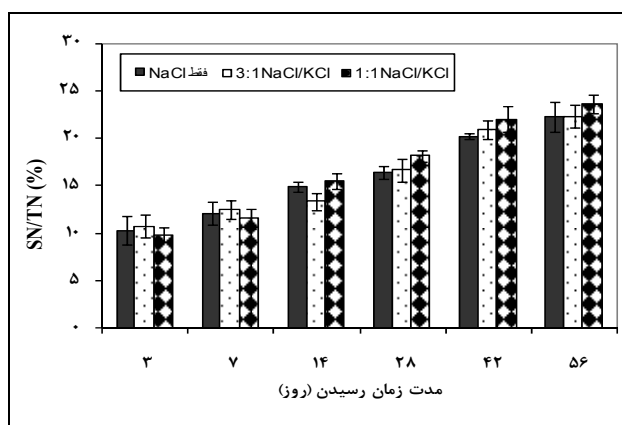
ارزیابی آماری: در این تحقیق از طرح آزمایشی پایه از نوع فاکتوریل بر پایه بلوک‌های کامل تصادفی با سه تکرار استفاده شد. آنالیز واریانس و مقایسه میانگین‌ها به ترتیب با جداول ANOVA و دانکن، توسط نرم افزار SPSS11.5 انجام شد.

• یافته‌ها

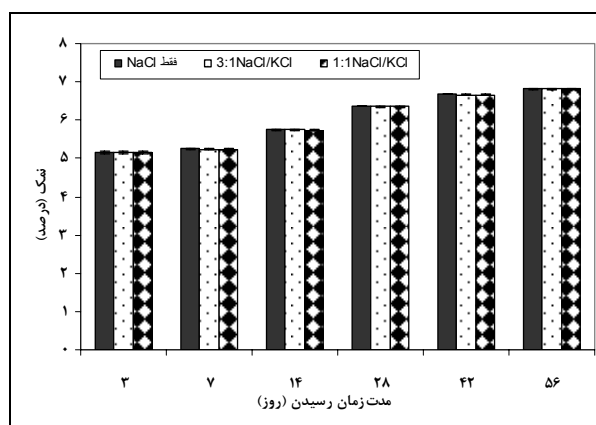
ترکیبات شیمیایی: به منظور بررسی اثر نوع تیمار (پنیر فراوری شده با آب نمک ۱۰٪ حاوی NaCl و نسبت‌های ۱:۱ و ۳:۱ از NaCl/KCl) و همچنین زمان رسیدن سه نوع پنیر طی مدت رسیدن ۵۶ روزه، مقادیر pH و اسیدیته ارزیابی

شکل ۱ - (الف) تغییرات pH و (ب) تغییرات اسیدیته در نمونه‌های پنیر رسیده در محلول‌های ۱۰٪ نمک طعام و نسبت‌های مختلف KCl/NaCl در طی دوره رسیدن

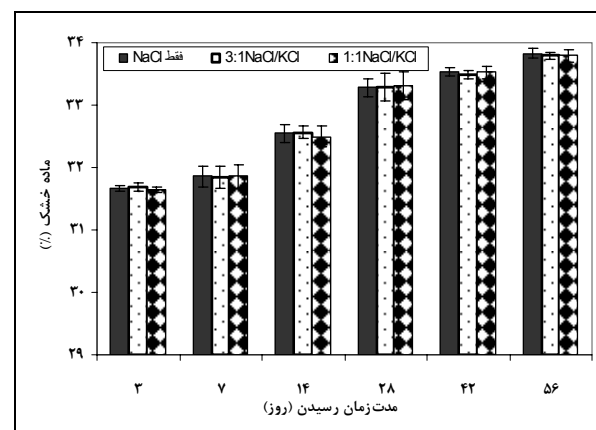

شکل ۴ - تغییرات درصد ازت محلول به ازت کل در نمونه‌های پنیر رسیده در آب نمک ۱۰٪ حاوی NaCl یا نسبت‌های متفاوت NaCl/KCl طی دوره رسیدن

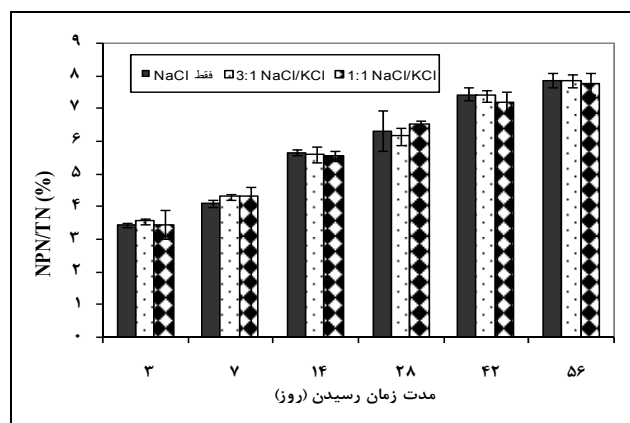

شکل ۲ - تغییرات نمک در نمونه‌های پنیر رسیده در آب نمک ۱۰٪ حاوی نسبت‌های مختلف NaCl و NaCl/KCl به تنهایی طی دوره رسیدن

استفاده از KCl به جای NaCl در تولید پنیر تأثیر معنی‌داری بر مقادیر NPN ایجاد نکرد؛ در حالی که در طول مدت رسیدن تفاوت معنی‌داری مشاهده شد (شکل ۵). مقادیر نسبت NPN به TN در نمونه‌های غوطه‌ور در محلول NaCl به تنهایی و مخلوط ۱:۱ و ۳:۱ NaCl/KCl در پایان دوره رسیدن به ترتیب $7/86 \pm 0/2$ ، $7/86 \pm 0/2$ و $7/75 \pm 0/34$ درصد بود.

شکل ۳ - تغییرات ماده خشک در نمونه‌های پنیر رسیده در نسبت‌های مختلف NaCl و NaCl/KCl به تنهایی طی دوره رسیدن

شکل ۵ - تغییرات درصد ازت غیر پروتئینی به ازت کل در نمونه‌های پنیر رسیده در آب نمک ۱۰٪ حاوی NaCl به تنهایی یا نسبت‌های متفاوت NaCl/KCl طی دوره رسیدن

نتایج حاصل از ارزیابی پروتئولیز اولیه توسط الکتروفورز (شکل ۶) نشانگر عدم تأثیر نوع نمک بر سرعت شکستن کازئین‌ها در نمونه‌های شاهد و آزمایشی است. با این حال،

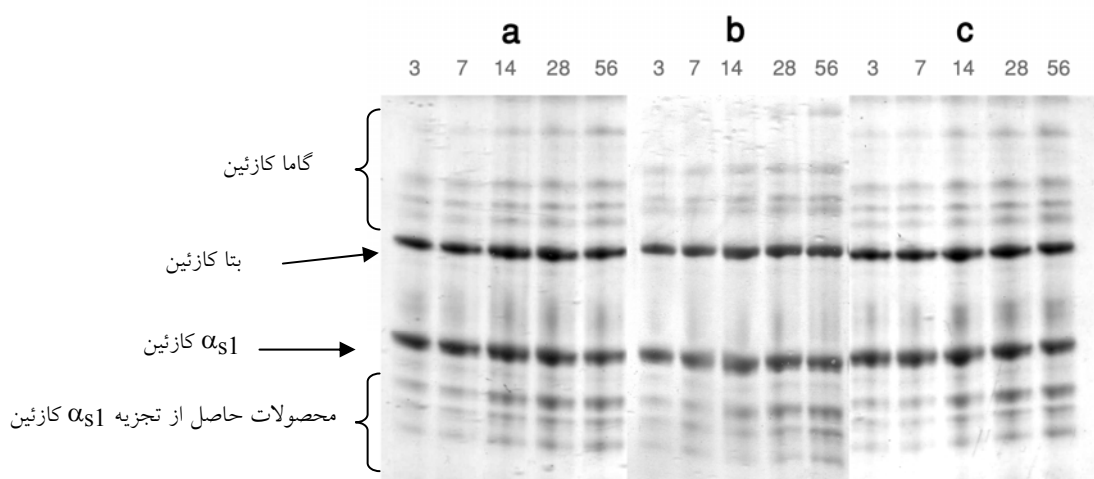
نتایج ارزیابی پروتئولیز: استفاده از KCl به جای NaCl در تولید پنیر سفید آب‌نمکی، تأثیر معنی‌داری بر مقدار SN/TN نداشت، ولی تفاوت معنی‌داری در دوره رسیدن پنیر مشاهده شد (شکل ۴). به عنوان مثال، در نمونه‌های غوطه‌ور در آب نمک ۱۰٪ NaCl میزان SN به TN از $10/31 \pm 1/55$ در روز سوم رسیدن به $22/32 \pm 1/58$ در پایان دوره افزایش یافت. مقادیر جزء SN در نمونه‌های شاهد (حاوی NaCl) و نمونه‌های آزمایشی (۱:۱ و ۳:۱ NaCl/KCl) تفاوت معنی‌داری با یکدیگر نداشتند. به طوری که مقدار آن در نمونه‌های غوطه‌ور در نمونه‌های شاهد و نمونه‌های آزمایشی پس از ۲۴۰ روز رسیدن به ترتیب $22/1 \pm 0/1$ و $22/96 \pm 0/74$ درصد بود.

مخلوط ۱:۱ و ۳:۱ NaCl/KCl در پایان دوره رسیدن به ترتیب 0.255 ± 0.007 ، 0.257 ± 0.014 meq/gr و 0.269 ± 0.014 بود.

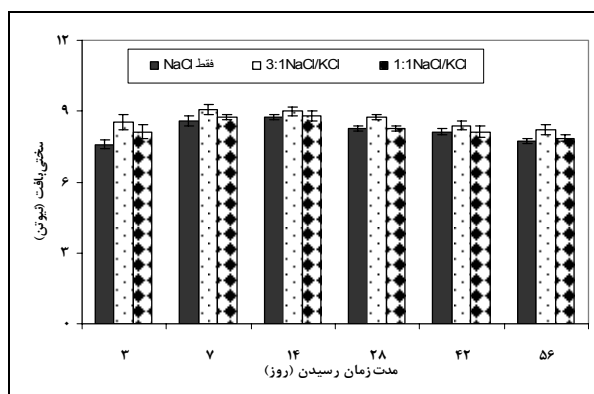
نتایج ارزیابی بافت: در این تحقیق برای ارزیابی سختی بافت پنیر از دستگاه اینسترون استفاده شد. نتایج به دست آمده در شکل ۸ آمده است. طبق نتایج حاصل از تجزیه واریانس داده‌ها تفاوت معنی‌داری در میزان سختی بافت نمونه‌های پنیر در اثر جایگزینی KCl با NaCl مشاهده نشد. در خصوص اثر مدت زمان رسیدن بر سختی بافت، در روز چهاردهم میزان سختی بافت تا حدود ۹ نیوتن افزایش یافت. ولی پس از آن و تا اواخر دوره رسیدن بافت پنیر، نرم‌تر و تردتر شد و میزان سختی آن تا حدود ۷/۵ نیوتن کاهش یافت.

همان گونه که در الکتروفورگرام مربوطه نیز مشخص است، میزان دانسیته رنگی مربوطه به باندهای تشکیل شده از تجزیه α_{S1} بیشتر شده است که افزایش میزان پروتئولیز در طول دوره رسیدن را نشان می‌دهد.

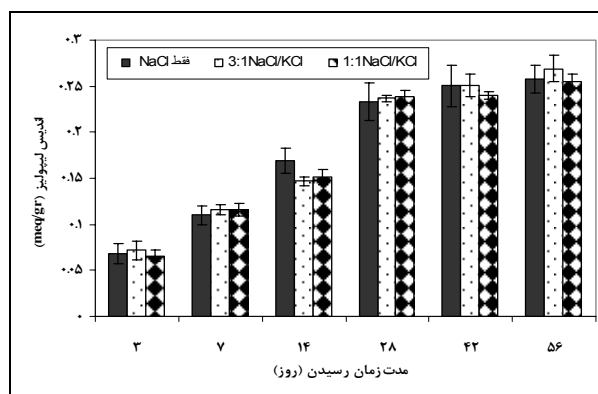
نتایج ارزیابی لیپولیز: نتایج ارزیابی پیشرفت لیپولیز در تیمارهای مختلف و طی رسیدن پنیر که با استفاده از اندازه‌گیری اندیس اسیدی صورت گرفت، در شکل ۷ آورده شده است. استفاده از KCl در تولید پنیر سفید ایرانی تأثیر معنی‌داری بر شدت لیپولیز نداشت؛ در حالی که روزهای رسیدن تأثیر معنی‌داری بر سطح ۱٪ روی لیپولیز داشتند. همان طور که در شکل ۷ نشان داده شده، سرعت افزایش لیپولیز در طی ماه اول رسیدن بیشتر بود و پس از آن، سرعتش کم شد. مقادیر اندیس لیپولیز در نمونه‌های پنیر غوطه‌ور در آب نمک ۱۰٪ NaCl یا

شکل ۶ - الکتروفوروگرام مربوط به نمونه‌های پنیر تهیه شده در آب نمک ۱۰٪ حاوی نسبت‌های متفاوت NaCl/KCl طی دوره رسیدن: (a) نمونه پنیر رسیده در آب نمک حاوی نسبت‌های ۳:۱ NaCl/KCl، (b) ۱:۱ NaCl/KCl و (c) NaCl به تنهایی

شکل ۸ - تغییرات بافت در نمونه‌های پنیر رسیده در آب نمک ۱۰٪ حاوی NaCl یا نسبت‌های متفاوت NaCl/KCl طی دوره رسیدن

شکل ۷ - تغییرات اندیس لیپولیز در نمونه‌های پنیر رسیده در آب نمک ۱۰٪ حاوی NaCl یا نسبت‌های متفاوت NaCl/KCl طی دوره رسیدن

• بحث

نمی‌گیرند و فقط مدت زمان عمل آنزیم‌ها روی پروتئین‌ها می‌تواند میزان پروتئولیز را تحت تأثیر قرار دهد. به طوری که میزان پروتئولیز در طول مدت زمان رسیدن پنیر افزایش یافته و مقدار SN/TN افزایش می‌یابد. مطالعات صورت گرفته روی پنیر فتا (۲۰، ۱۸) در خصوص مقدار SN/TN نتایج مشابهی با نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد. همچنین، تحقیقات انجام شده توسط Martine و همکاران روی پنیر گودا نیز مؤید این مطلب است (۲۰). Fitzgerald و Buckley تفاوت معنی‌داری را در میزان SN بین نمونه‌های پنیر چدار نمک زنی شده با مخلوط NaCl و KCl مشاهده نکردند. به طوری که میزان SN به TN پس از گذشت ۱۶ هفته از رسیدن در نمونه‌های پنیر غوطه‌ور در آب نمک حاوی نسبت ۱:۱ NaCl/KCl و نمونه‌های حاوی کلرید سدیم به ترتیب ۲۹/۲ و ۳۲/۳ درصد بود (۱۹).

یکی دیگر از روش‌های متداول برای بررسی پروتئولیز ثانویه در پنیر، اندازه‌گیری پپتیدهای محلول در تری‌کلرواستیک اسید است. طی دوره رسیدن پنیر، پپتیدهایی که ملکول آنها متوسط یا بزرگ است، تحت تأثیر آنزیم‌های مایه‌پنیر و آغازگرها به اسیدهای آمینه و پپتیدهایی با وزن مولکولی کم شکسته می‌شوند و درصد NPN افزایش می‌یابد (۲۱). باکتری‌های لاکتیک و آغازگرها مهم‌ترین نقش را در تولید NPN دارند (۲۲، ۱۵). تحقیقی که سایر محققان روی نمونه‌های پنیر فتای نمک زنی شده با مخلوط NaCl و KCl انجام دادند، نشان می‌دهد که سطوح SN در تری‌کلرو استیک تفاوت معنی‌داری در سطح ۰.۵٪ با نمونه‌های شاهد حاوی نمک طعام ندارد (۱۷). این نتایج مشابه نتایج به دست آمده توسط Reddy و Marth (۱۹۹۳) در نمونه‌های پنیر چدار می‌باشد (۲۴، ۲۳).

پروتئولیز اولیه را می‌توان با آن دسته از تغییراتی که روی β ، δ و α س کازئین‌ها، پپتیدها و سایر پیوندها اتفاق افتاده و به وسیله روش الکتروفورز روی ژل پلی‌آکریل‌آمید قابل شناسایی هستند، تعریف کرد. تحقیق حاضر نشان داد که طی رسیدگی پنیر، در نتیجه تأثیر رنین، پروتئازهای طبیعی شیر و پروتئازهای میکروبی، کازئین‌ها به اجزای β ، δ و α س کازئین‌ها و سایر اجزاء تجزیه می‌شوند. همچنین مشاهده شد که میزان پروتئولیز اولیه تحت تأثیر نوع نمک قرار نمی‌گیرد. این مشاهدات مشابه نتایج گزارش شده از

نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که طی دوره رسیدن، در اثر تولید اسید لاکتیک توسط سوش‌های میکروبی لاکتیک، از میزان pH تیمارهای مورد مطالعه کاسته شده و مقدار اسیدیته آنها افزایش می‌یابد. با پیشرفت دوره رسیدن پنیر، با کاهش میزان لاکتوز و اثر بازدارندگی اسید لاکتیک روی فعالیت برخی سوش‌های لاکتیک میزان تولید اسید لاکتیک کاهش یافته و به دنبال آن، میزان اسیدیته قابل تیتراژ هم افزایش چندانی ندارد. این در حالی است که مقدار pH در طی رسیدن پنیر کاهش می‌یابد. نتایج مطالعات فرایلاایش UF (Ultra Filtration) مشابه نتایج تحقیق حاضر است. این محققان علت بروز این پدیده را به پیشرفت پروتئولیز و لیپولیز و افزایش میزان اسیدهای آمینه و اسیدهای چرب نسبت داده‌اند (۱۸، ۱۷، ۴).

جایگزینی نسبی NaCl با KCl تأثیر معنی‌داری بر مقادیر pH و درصد نمک نداشت این نتیجه، مشابه یافته‌های Katsiari است که روی پنیر کفالوگرویرا (Kefalograviera) تحقیق کرده بود. از آنجا که ترکیبات مختلف نمک مورد استفاده در آب نمک، فشار اسمزی محیط را چندان تحت تأثیر قرار نمی‌دهند، اثر معنی‌داری بر درصد نمک پنیر ندارند. در تحقیقات انجام گرفته روی پنیر کفالوگرویرا نتایج مشابهی به دست آمده است. به طوری که استفاده از نسبت‌های ۱:۱ و ۳:۱ NaCl/KCl تأثیر معنی‌داری بر درصد نمک پنیر نداشته و مقادیر نمک در نمونه‌های شاهد و آزمایشی پس از گذشت ۱۸۰ روز به ترتیب $3/51 \pm 0/05$ ، $3/51 \pm 0/15$ و $3/55 \pm 0/07$ درصد است. محققان دیگر نظیر Fitzgerald و Aly نتایج مشابهی را گزارش کرده‌اند (۱۹، ۱۸). این نتایج با نتایج به دست آمده توسط محققان دیگر در مورد پنیرهای چدار، پاراتو و فتا از UF و دومیاتی هماهنگ است (۴).

پروتئولیز در پنیر به دو مرحله اولیه و ثانویه تقسیم می‌شود. برای ارزیابی پروتئولیز ثانویه طی رسیدن پنیر، مقادیر SN و NPN اندازه‌گیری می‌شود. با توجه به عدم اثر قابل ملاحظه ترکیب نمک مورد استفاده مقدار SN/TN و اثر معنی‌دار مدت زمان رسیدن بر مقدار شاخص مذکور می‌توان نتیجه گرفت که عوامل مؤثر بر میزان پروتئولیز ثانویه که عمدتاً به آنزیم‌ها مربوط می‌شود، تحت تأثیر نوع نمک قرار

تحقیقات صورت گرفته روی پنیرهای فتا و کفالوگرویرا است (۲۴).

فرایند لیپولیز که طی آن، چربی‌ها به اسیدهای چرب و گلیسرول تجزیه می‌شوند. نقش مهمی در توسعه عطر و طعم پنیر دارد. ارزیابی شدت لیپولیز به وسیله اندازه‌گیری اندیس اسیدی نشان داد که این شاخص تحت تأثیر ترکیب نمک قرار ندارد، ولی مقدار آن در طول زمان رساندن افزایش می‌یابد. لیپولیز در پنیر تحت تأثیر لیپازهای طبیعی و میکروبی صورت می‌گیرد. در پنیرهای تهیه شده از شیرهای پاستوریزه با توجه به اینکه لیپاز طبیعی شیر به دلیل حساسیت به حرارت غیرفعال می‌شود، آنزیم‌های استارترها عامل اساسی لیپولیز می‌باشند (۲۵). به این ترتیب، با توجه به اینکه در تهیه پنیر سفید ایرانی نیز از فرایند پاستوریزاسیون استفاده می‌شود، انتظار می‌رود، فرایند لیپولیز، ناشی از آنزیم‌های استارترهای مورد استفاده باشد. طی رسیدن پنیر، در نتیجه تأثیر لیپازها، میزان اسیدهای چرب آزاد، افزایش یافته و موجب زیاد شدن مقدار اندیس اسیدی می‌شود. مطالعات سایر محققان نشان می‌دهد که در پنیر کفالوگرویرا سرعت و محتوی لیپولیز در نمونه‌های پنیر نمک زده شده با NaCl (۱/۸۴) و نمونه‌های آزمایشی نمک زده شده با مخلوط KCl و NaCl به نسبت ۱:۱ و ۳:۱ (به ترتیب ۱/۸۶ و ۱/۷۴) مشابه یکدیگر است. این نتایج با یافته‌های Reddy و Marth (۱۹۹۳) در مورد پنیر چدار مطابقت دارد (۲۴) در حالی که Aly و همکاران تفاوت معنی‌داری ($P < 0/01$) بین نمونه‌های شاهد و آزمایشی در پنیر فتای UF از لحاظ میزان اسیدهای چرب آزاد گزارش کردند (۱۸). ارزیابی لیپولیز به روش کروماتوگرافی گازی نشان داد که جایگزینی نسبی KCl با NaCl تأثیر معنی‌داری ($P < 0/05$) بر لیپولیز ندارد. نتایج به دست آمده توسط Buckley و Fitzgerald نشان داده است که پروفایل اسیدهای چرب آزاد در پنیر چدار نمک زده شده با مخلوط NaCl/KCl ۱:۱ شباهت زیادی با پنیر شاهد تهیه شده از NaCl دارد (۱۹). این در حالی است که جایگزینی کامل KCl با NaCl باعث افزایش شدید لیپولیز می‌شود (۲۰).

ترکیب نمک بر خلاف طول مدت زمان رسیدن، اثر معنی‌داری بر سختی بافت نمونه‌های پنیر در مطالعه حاضر

نداشت. به طور کلی، بافت پنیر از ویژگی‌های کیفی اساسی آن محسوب می‌شود که نقش مهمی در مطلوبیت پنیرهای رسیده دارد. از آنجا که ساختار پنیر متشکل از یک شبکه پروتئینی است که فاز چربی و فاز محلول را در بر می‌گیرد، پروتئولیز نقش مهمی در تغییرات سختی بافت پنیر طی رسیدن دارد. در پنیرهای آب‌نمکی در اوایل دوره رسیدن، در نتیجه پدیده انتشار ناشی از تفاوت غلظت نمک در دلمه پنیر با محیط آبی پیرامون، آب از دلمه خارج و نمک وارد دلمه می‌شود که در نتیجه، باعث افزایش سختی بافت پنیر می‌شود. ولی در اواخر دوره رسیدن، به دلیل پروتئولیز و شکستن پروتئین‌ها بافت پنیر، نرم‌تر و تردتر می‌شود. با توجه به اینکه نوع نمک مورد استفاده در این تحقیق، اثر قابل ملاحظه‌ای بر میزان فشار اسمزی محیط و فعالیت پروتئولیتیکی پنیر نداشت، اثر معنی‌داری روی سختی بافت هم ندارد. گزارش سایر محققان هم در مورد پنیر کفالوگرویرا نشان داده است که استفاده از KCl به جای بخشی از NaCl تفاوت معنی‌داری از لحاظ ویژگی‌های بافتی با نمونه شاهد ایجاد نمی‌کند (۴).

به طور کلی نتایج به دست آمده در این مطالعه نشان می‌دهند که جایگزینی نسبی KCl به جای NaCl تأثیر معنی‌داری بر ویژگی‌های فیزیکی شیمیایی نظیر ماده خشک، نمک، اسیدیته، pH و ویژگی‌های بافتی در پنیر سفید ایرانی ندارد. همچنین، ارزیابی لیپولیز و پروتئولیز طی رسیدن پنیر نشان داد که KCl تأثیر معنی‌داری بر میزان این ویژگی‌ها ندارد. بنابراین، با توجه به مضرات مصرف کلرید سدیم بر سلامتی انسان و در راستای کاهش این ماده در مواد غذایی، مطابق نتایج به دست آمده از این تحقیق می‌توان میزان کلرید سدیم موجود در پنیر سفید ایرانی را بدون اثر منفی بر ویژگی‌های فیزیکی شیمیایی آن تا ۵۰٪ کاهش داد. از آنجا که پنیر یکی از مواد غذایی پر مصرف در کشور ما است، با استفاده از کلرید پتاسیم می‌توان هم مضرات نمک متداول مورد استفاده را کاهش داد و هم به دلیل جایگزینی یون سدیم با یون پتاسیم به تعدیل فشار خون مصرف‌کنندگان کمک کرد.

• References

1. Institute of Standards and Industrial Research of Iran. Brined cheese specification & test methods. ISIRI no 2344-1. 1rd, Karaj: ISIRI; 1993 [in Persian].
2. Guillermo A, Susana E, Amelia C. Secondary proteolysis of Fynbo cheese salted with NaCl/KCl brine and ripened at various temperatures. *Food Chem* 2006; 96: 297-303.
3. Morris HA, Guinee TP, Fox PF. Salt diffusion in Cheddar cheese. *J Dairy Sci* 1985; 68: 1851-1858.
4. Katsiari MC, Voutsinas LP, Alichanidis E, Roussis G. Manufacture of Kefalograviera cheese with less sodium by replacement of NaCl with KCl. *Food Chem* 1998; 61: 63-70.
5. Mutlag MA, Wibey RA. Effect of chymosin reduction and salt substitution on the properties of white salted cheese. *Int Dairy J* 2006; 16: 903-9.
6. Ponce De Leon-Gonzalez LP, Wendorff WL, Ingham BH, Jaeggi JJ, Houck KB. Influence of salting procedure on the composition of Muenster-type cheese. *J Dairy Sci* 2000; 83, 1396-1401.
7. Hemmatkhan F. Blood Pressure. 1nd ed, Tehran: Asre Ketab Pulication, 2005. 45-9 [in Persian].
8. Institute of Standards and Industrial Research of Iran. Guidance for the production of Iranian white cheese. ISIRI no 5772. 1rd, Karaj: ISIRI; 2002 [in Persian].
9. Institute of Standards and Industrial Research of Iran. Cheese and processed cheese – determination, (Reference method) - Test of total solids content method. ISIRI no 1753. 1 rd, Karaj: ISIRI; 2001 [in Persian].
10. Hosseini Z. Current methods in food stuff analysis. 3rd ed, Shiraz, Shiraz Univeresity Press, 1998; 52-53 [in Persian].
11. Institute of Standards and Industrial Research of Iran. Milk and milk products - Determination of titrable acidity and value pH –Test method. ISIRI no 2852. 1 rd, Karaj: ISIRI; 1995 [in Persian].
12. Kuchroo CN, Fox PF. Soluble nitrogen in cheddar cheese. Comparison of extraction procedures. *Michwissenchaft* 1982; 937:331-5.
13. Institute of Standards and Industrial Research of Iran. Determination of the protein content of processed cheese. ISIRI no 1811. 2rd, Karaj: ISIRI; 1998 [in Persian].
14. Shalabi SI, Fox PF. Electrophoretic analysis of cheese: comparison of methods. *Irish J Food Sci and Tech* 1987; 11: 135-51.
15. Fox PF, Guinee TP, McSweeney PLH. *Fundamental of cheese science*. 2 nd ed. Gaithersburg; Aspen Publisher, 2000. p. 85-96.
16. Erdem YK. Effect of ultrafiltration, fat reduction and salting on textural properties of white brined cheese. *J Food Eng* 2005; 71: 366-72.
17. Lindsay RC, Hargett SM, Bush CS. Effect of sodium/potassium (1:1) chloride and low sodium chloride concentrations on quality of Cheddar cheese. *J Dairy Sci* 1982; 65: 360-70.
18. Aly ME. An attempt for producing low-sodium Feta type cheese. *Food Chem* 1995; 52: 295-9.
19. Fitzgerald E, Buckley J. Effect of total and partial substitution of sodium chloride on the quality of Cheddar cheese. *J Dairy Sci* 1985; 68: 3127-34.
20. Katsiari MC, Voutsinas LP, Alichanidis E, Roussis G. Lipolysis in reduced sodium Feta cheese made by partial substitution of NaCl by KCl. *Int Dairy J* 2000; 10: 369-73.
21. Silva SV, Malkata FX. Studies pertaining to coagulant and proteolytic activities of plant proteases from *Cynara cardunculus*, *J Food Chemistry* 2005; 89: 19-26.
22. Fox PF, McSweeney PLH. Proteolysis in cheese during ripening. *Food Rev Int* 1996; 12: 457-509.
23. Katsiari MC, Alichanidis E, Voutsinas LP, Roussis G. Proteolysis in reduced sodium Feta cheese made by partial replacement of NaCl with KCl. *Int Dairy J* 2000; 10: 635-46.
24. Katsiari MC, Alichanidis E, Voutsinas LP, Roussis G. Proteolysis in reduced sodium Kefalograviera cheese made by partial replacement of NaCl with KCl. *Food Chem* 2001; 73: 31-43.
25. Manolopoulou E, Sarantinopoulos P, Zoidou E, Aktypis A, Moschopoulou E, Kandarakis IG, et al. Evolution of microbial populations during traditional Feta cheese manufacture and ripening. *Int J Food Micro* 2003; 82: 153-61.